

Папучиев, Николай. Антропология на вещта и символните форми. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018.

Защитена като дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на науките“ книгата на Николай Папучиев представлява оригинално и значимо изследване върху трансформациите на традиционната култура в контекста на противоположните модернизационни процеси от края на XIX в. Книгата е посветена на значима за съвременните антроположки и кул-

турологични проучвания тема – преобразяването на традиционната култура в модерен разказ за нацията. В центъра на изследването е конструирането на колективна идентичност в модерната епоха посредством разказа за миналото и опитите за изобретяване на наследените културни традиции като културен продукт. Анализиращ процесите на усвояване и интерпретиране на фолклора, занаятите и етнографските артефакти в България от Освобождението до наши дни, трудът представя поредица от въпроси, свързани с осмислянето на миналото като културно наследство, механизмите на формиране на идентичност посредством етнографски артефакти, ролята на държавата при провеждане на политики на идентичност, създаването на културни смисли посредством механизмите на производство и потребление и др.

Първата глава в книгата е посветена на икономическите измерения на груповата идентичност и обхваща широк кръг от теоретични въпроси – за ролята на вещите и артефактите от традиционния бит като ресурс за колективна идентичност, за мястото на традицията в модерната и масовата култура, за пазарните рационализации и ролята на икономическите фактори при конструиране емблеми на националното и пр. Още в началото на текста е изведен един от ключовите за целия труд проблем – този за „автентичността“ на традицията и нейната зависимост от държавните политики и пазарни отношения. Въз основа на ерудирано представена панорама за развитието на изкуството от XVII век до наши дни, авторът проследява разволя на разбирането за автентичност и неговото постепенно обвързване с пазарни рационализации. Представени са различни визии за артефакта на прага на модерната епоха – методът на антикварите и ролята му за формирането на историческия разказ, подходът на философите

на историята, началото на тенденцията за натрупване на артефакти, свързани с традицията на собствения народ и т.н. Тези процеси позволяват да се очертаят връзките между модерна и масова култура и през нея да се проведе това, което авторът нарича „археология на съвременното минало“. Отделено е специално внимание на ролята на потреблението като част от социалното общуване и на културата на вещта, превърната в стока. В тази връзка е предложен и оригинален подстъп за анализ от гледната точка на развитието на туризма и променения начин на гледане на света в контекста на новите типове пътешествия на прага на модерността.

Във втората глава е проследено превръщането на традиционната култура в част от националния разказ от Освобождението до средата на XX век. Имаш роля на основен легитимационен инструмент в конструирането на национална идентичност, фолклорът и предметите на миналото се превръщат в основна грижа на държавата и нейните институции. Докато, от една страна, това е свързано с опитите за преодоляването на атомизацията в модерната епоха посредством различни въобразени общности, от друга, то е в пряка връзка с процеси в сферата на производството и пазара. Проследени са различни етапи в усвояването на традицията в България – от първите стъпки в изковаването на националния разказ в края на XIX в., през идеята за родното като извор на неподправена естетика през първата половина на XX в., до актуализирания разказ за национална идентичност след 50-те години на миналия век и сътворяването на продукти за масова употреба, които да визуализират и легитимират този разказ. Направен е обстоен преглед на развитието на занаятите и занаятчийския труд след Освобождението в контекста на променящите се икономически отношения, нова организация и функциониране на пазара и новия етнографски разказ за българската традиционна култура. Вписани в моделите на модерното национално изграждане, вещите, произведени от българските занаятчии, са важна част от формиращата се представа за колективна заедност. Те трябва или да изпълняват високите изисквания като емблеми за национална идентичност, или да останат в сферата на утилитарното, попадайки в кръга на производство и потребление. И докато в първия случай те навлизат като етнографски артефакти в музейните фондове и изложби, във втория се адаптират изцяло към очакванията на пазара. В съответствие с тази постановка авторът представя обстойно проведените в страната изложения и експозиции в края на XIX и началото на XX век, включването на етнографските артефакти в музеи и изложби, и формирането на нов тип естетика, която все повече акцентира върху националните елементи в изкуството и в бита. Тези процеси свидетелстват за изграждането на „културното наследство“ на нацията, в плана на което предметите от традиционния бит все повече се схващат като неразривна част от колективния разказ на националната общност за себе си.

Третата глава на книгата е посветена на икономическите и културни трансформации на символите на националното в периода след 1944 г., когато в пла-

на на установения политически модел държавата се превръща в единствения генератор на културни послания и модели на групова и индивидуална идентичност. Въз основа на внимателно проучване на законодателни норми, административни актове и идеологически текстове е очертана цялостна картина на социалния, икономически и културен контекст в страната след 1944 г. Задълбочено са анализирани практиките, свързани с фолклора през десетилетията на комунистическо управление – изнасянето на отделни негови елементи на сцена, превръщането му в елемент от масовата култура, неговата обработка и адаптация към съвременния социокултурен контекст. Посредством характерни за периода практики за развитие на художествената самодейност и сценично представяне на традицията са разгледани ролята на фолклора за формиране на определен тип групова идентичност и разгръщането на партийните проекти за масовизацията на фолклора като изкуство. В този контекст са разгледани и промените, настъпили в сферата на занаятите след 1944 г. Отнемането на икономическата инициатива на частните производители, организирането на занаятчиите в кооперации и разделението между „стоки и услуги за народно потребление“ и „народните художествени занаяти“ извеждат на преден план не толкова съхранението на занаятите, колкото тяхното подчиняване на идеологията и провежданите икономически политики. Това е представено в текста като един от ключовите моменти в развитието на взаимовръзките между производството, потреблението и изграждането на цялостната пазарна конюнктура в страната. Емблематично за периода е основаването през 1967 г. на Задругата на майсторите на народни художествени занаяти, водено от идеята за опазване на занаятите, но на практика вписващо ги в новите икономически условия. Обстойно е анализирано използването на фолклорните сюжети и символи от занаятчиите като своеобразна реакция на налагания за времето унифициран и масов вкус.

Заключителната част на книгата систематизира наблюденията върху отношенията между производство и потребление на традиционни артефакти, като ги отнася към годините след края на комунистическия период. Опираща се на теренни наблюдения и интервюта, тази част от изследването интерпретира случващото се след края на комунизма през очите на преки участници в изследваните процеси. Сред темите, засегнати в тази част на книгата, са променените отношения на търсене и предлагане на занаятчийското производство, предизвикателствата пред пласмента на занаятчийската продукция след 1989 г. и туристическата индустрия, която се превръща в основен потребител за продукцията на майсторите на художествени занаяти. Внимание е отделено също на увеличаващия се през последните години интерес към традиционната култура, намерил израз в създаването на нови музейни експозиции, сбирки от битови предмети, събори, фестивали и пр. В своята съвкупност тези тенденции разкриват смисъла на наследството не на реликт, а на неизчерпаен ресурс за индивидуално и колективно творчество, за представяне и претворяване на традициите.

Изследването е опряно на богат емпиричен материал (включващ архивни източници, нормативни документи, публицистични текстове и пр.), анализиран през призмата на модерни постановки от полето на социалната и културната антропология, история и социология на изкуството, етнологията и пр.

Книгата на Николай Папучиев предлага новаторска теоретична концепция за антропология на вещите, която позволява да се прочетат по нов начин редица явления, свързани с преобразяването на традиционната култура в епохата на модерността. Предложено е ново разбиране за етнографските артефакти и за тяхната функция като елементи от националния разказ за културна самобитност, а широкият историографски и културологичен контекст на изследването сполучливо полага българският случай в съпоставка с общоевропейски и световни тенденции. Изследването впечатлява с широката си осведоменост и демонстрирана компетентност в полетата на няколко хуманитарни науки – това не само подчертава неговата интердисциплинарност, но и позволява много от направените изводи да намерят своето прилагане в различни изследователски полета и прочит от широка читателска аудитория.

Доц. д-р Николай Вуков

Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей, БАН

Ул. „Акад. Георги Бончев“ бл. 6

1113 София

E-mail: nikolai.vukov@gmail.com